

BESZÉD,
KRISZTUS URUNK
IGAZ EGYHÁZÁNAK,
A ROMAI KATH. EGYHÁZNAK,
ÜDVES BEFOLYÁSÁRÓL
AZ ÁLLADALOMRA.

MELLYET
A' KIRÁLYI EGYETEM' NAGYOBB TEREMÉBEN
A' FŐISKOLABELI
TANÍTÓI-KAR- ÉS TANULÓKHOZ

1843-DIKI OCT. 3-DIKÁN

MONDOTT

SZABÓ NEP.JÁNOS,

esztergomi főmegyebeli áldozó-pap, a' szép művészetek, bölcsészet és isteni tudományok' tanára, a pesti kir. egyetemenél a' hitágazat-tan' 2-ik részének tanítója, az egyházi könyvek' kir. vizsgálója, ns Poson és Esztergom megyék' táblabírája, — mint a' hittudományi kar' ez évi dékánja.

(Latinból fordítva.)

BUDÁN,
A MAGYAR KIR. EGYETEM BETŰIVEL
1843.

Szem előtt tartva religionk' egyik legszentebb ágazatát: „sine Tuo Iumine nihil est in nomine,” ‘s követve minden kor', és minden népek' ama' dicséretes szokását, miszerint munka' kezdetével az égből kértének le segílyt; mielőtt, tanulmányainkat ismét megkezdendők, a' tudományok' ezen csarnokaiba lépnénk, a' nagy Isten' oltáránál elménknek világot, lelkünknek erőt, 's a' jelen iskolaév' ösvényére, melly imént nyilik meg előttünk, áldást esdeklénk. Megadván ekkép mindenekelőtt Istennek tiszteletünk' adóját, 's az éggel szövetségzén össze, a' czél, mellvért illy nagy számmal, ennyi jeles férfiak' illy díszes gyülekezetében összese-reglénk, úgy hiszem, t. H. mindannyiunk előtt tudva van. Tudnillik valamint egyebek, úgy bölcsen rendeltetek el az is, hogy a' tanárok' azon osztályából, mellyre a' nagyságos igazgató' hivatala esik, a' dékán által minden év' elejével nyilvános szónoklattal nyitattnának meg az iskolák; melly dicséretes szokásnál fogva jelen év' kezdetével nekem jutott a' szerencse e' díszes helyről a' megnyitói beszédet tartani.

Azonban megvallom, sokáig gondolkoztam rajta, minő tárgyat kellene választanom, nem csak illy tisztelt gyülekezethez, de jelen idő- és helyhez is méltót;

ollvat tudnillik, melly mind a ti várakozástoknak, tudós férfiak! mind a' ti hasznatoknak, jeles ifjak! mind pedig hivatalomnak megfeleljen. És fontolóra véve a' czélt, mi végett e' helyre föllépendő valék, 's elgondolván hallgatóimat, úgy látszik, nem foroghat beszédem alkalmasb, és akár a' nap' ünnepélyéhez méltóbb, akár nektek, az igaz és erény' barátinak kedvesebb, akár a' czélhoz, mellyet hivatalomnál fogva szem előtt szükség tartanom, illőbb tárgy körül, mint ha a' religioról szólok, és Krisztus' igaz egyházáról, 's amaz ildásokról, mellyeket az, e' földi élet' ösvényin eláraszt, és így megczáfolandom azon undok vádakat, mellyeket részint gyermekes tanulatlanság, részint gyalázatos rágalmi vágy költöttek ellene.

Szólok annakokáért a' religioról, s Krisztus' igaz egyházáról; mivel ez az, mit korunk leginkább igényel; azon kor, mellyben – gunyjára fölvilágosodása- és philanthropismusának – olly sok a' tudatlanság, és gyűlöleteskedés, olly rémítőleg nagy a' háladatlanság. Ki nem tudja ugyanis közlünk, milly számosan vannak; kik a' religio's Krisztus' igaz egyháza felől gondolkozni, hallani, olvasni, vagy beszélni nem csak érdektelennek, de még szégyennek is tartják; 's hogy vannak mások, kik épen a' legszentebb dolgok' gúnyolásával akarnak maguk iránt figyelmet ébreszteni, 's ez által a' népen fölülemelkedni; kik kárhozatos tettekben hirt s nevet keresnek, és, mint mondani szokás, elméncz- és lángeszök (?) minden erőködésével a' religio lerombolására törnek; minden a' mi szent, arczátlanul garázdálkodni nem átalván: minthogy, véleményök szerint, a' 'jó tón' akkép kívánja. Egész legio

azok' száma, kik nem igazságszerető írók' alapos és rendszeres munkáiból, – oh hisz' akkor igen sok időbe, 's bajba kerülne egy felvilágosult koreMBER' hírnevére fölvergődni! – hanem holmi úgynevezett Conversations-Lexiconok- és más hasonszórú röpiratokból szeretik religioróli felületes nézeteiket 's minden tudományukat meríteni. – A' dolgok' illy helyzetében beszédem' választott tárgyát olyannak tartom, mellynél sem korunkra nézve szükségesbet, sem hivatalomhoz, mellyben a' tudományok' ez athenaeumában szívesen és örömmel eljárók, illőbbet nem találhattam.

De ezzel olly terjedelmes, olly termékeny mező is nyílik a' beszédre, hogy kifogynék az időből, ha mindazokból, mikkel itt találkozunk, bárha csak a' legjelesbet is kiszemelni, 's méltóságához illőleg taglalni akarnám. Azért részemről mindenek előtt engedékeny szívességekhez kell folyamodnom, 's kérve kérnem benneteket, hogy ha a' magasztosakat általam röviden érintetni, a' főségeseket minden ék nélkül előadatni, a' tárgyak' egész tengeréből a' legtöbbet mellőzve, csak néhányakat hallandotok fejtegettetni, gondoljátok meg egy részről ugyan azt, hogy egynek, úgy szólván, lehetetlen mindeneket elősorolni, más részről pedig, hogy azok, mik magukban is eléggé világosak és főségesek, szóvirágra nem szorulnak. Nekem legalább, ha a' tárgyak' tengerén végig tekintek, és elgondolom a' mondandók' hosszú sorát, nem annyira az, hogy hol kezdjem, mint inkább hol végezzem? látszik nehéznek. Mielőtt azonban belekezdénék, magának a' tárgynak, mellyről szólni szándékozom, 's melly kétségkívül mindnyájatoknak mélyen szí-

vén fekszik, méltóságát tekintve, arra kérlek benne-
tokét, tudós és igazságszerető férfiak! hogy a' leg-
fontosb dolgokról, e' mindnyájunkat egyaránt érdek-
lőkről, rövid és inkább csak egyszerű beszéddel, min-
den ékes és hímezett szónoklat nélküli szóltomban,
a' figyelmet tőlem kis időremeg ne tagadjátok, s gyen-
geségemet kegyességekkel gyámolítsátok, hogy ekkép
beszédem, mintegy kedvező szelekkel indulva meg, an-
nál könnyebben partot érhessen. Figyelmezzetek!

Krisztus' religioja 's egyháza nem csak az örök
és halhatatlan élet' elnyerésére bír a' legtöbb és hatá-
lyosb eszközökkel, mit bővebben fejtegetni jelenleg nem
szándékom, hanem az e' földi lét- és mulékony életről
is üdvösen gondoskodik; azokat, kiket az égbe kivan
emelni, örökleg üdvezülendőket, a' mennyire lehetséges,
már, e földön is boldogítani törekedvén. Valóban ő már
e' földön boldogítani törekszik őket... Valónak találjuk
ezt, akár egész polgárzatokat, akár egyes családok-
kat, akár csak egyéneket, főleg a' szegény- és ügye-
fogyottakat tekintsük; valónak találjuk, akár a' tudo-
mányokat és művészeteket, akár a' földi boldogság'
egyéb tényezőit vesszük szemügyre.

Mielőtt azonban a' hasznokat, mellyeket Krisztus'
religioja 's egyháza egész polgárzatokkal éreztet, elő-
adnám, hogy az ellentétek' összeállításából az igaz
annál fényesebben előtűnjék, jó lesz visszatekintni a'
Krisztus előtti időkre. Ki nem tudja, mennyire törték
magukat a' pogány hajdanna emberek a' földi lét' elv-
es életkérdésivel? és mégis milly kevésre, úgy szól-
ván, mire sem-mehettek! Midőn egyik aVilágot 's min-

dent, a' mi a' földkerekségen látható, parányok' esetleges összeütköztéből gondolja keletkezettnek, más azt öröktőlvalónak, minden időbeli kezdet nélkül és örök-lendőnek tartja; 's még kik legjobban látszottak is vélekedni, Isten mellé segédül anyagot rendelének; mint-ha Isten úgy, mikép a' szobrász, anyag nélkül mit sem bírna alkotni. – 'S mikép vélekedének az emberi lelket illetőleg? Egyik magát a' szívet tartja annak, másik az agyvelőt; amaz a' szívből fakadó vért, vagy a' vérben lengő szellemet, emez bizonyos öszhangza-tot; egyik számokból, másik parányokból alkotja azt össze. Még zavartabb 's bonyolódottabb vala ennél a' kérdés, valljon fönmaradand-e a' lélek a' test' bilin-cseinek szétoszoltáival? valljon az enyészet egyaránt érendi-c a' lelket, úgy, mikép a' testet? – Epi-kurus mindkettőt egy sorsra kárhoztatja... A' stoi-eusok pedig hosszú életet, mikép a' hollóknak, de nem öröklőt, tulajdonítanak a' léleknek. Pythagoras szerint fönmaradandnak ugyan, de egyik testből a' másikba költözködve; miszerint jelenleg a' kakas talán ugyanaz, ki a' trójai hadkor Agamemnon volt. Ennél-fogva, minthogy maga a' gyökér, mellyből sz. Ágoston szerint a' fának minden szépsége 's bája ered, olly gyenge volt és nyomorult, nem csuda, hogy maguk a' Krisztus előtti idők is olly nyomorultak, olly isszonya-tosak és vadak voltak, hogy méltán kegyetleneknek mondatnának. – Mi lehet ugyanis kegyetlenebb, mint emberáldozatokkal akarni engesztelni az isteneket, kik nem létezének? Mi olly iszonyatos, mint a' gladiátorok' viaskodásai? hol emberkezek embervértől párologtak – a' nézők' g y ö n y ö r k o d é s érc! hol a' gyilkos-

ságok örömlátványok valának! Milly vadság, milly kegyetlenség dülöngött a' háborúban! Minő zsarnokságot látunk a' közügyek' igazgatóiban; minő önkényességet a', bírákban; milly igazságtalanságot az ítéletekben! A' törvények telvék haszontalanságokkal, nevetséges dolgokkal; számtalanok az istentelen határozatok; megengedők a' tolvajkodást, paráznaságot, és ezeknél még rútabb ocsmányságokat: miszerint alig van olly gyalázatos valami, mit valamelly törvényhöz meg nem engedett volna. A' stoicusok, kik gonosz negédőkben az istenekkel akarának az erényben vetélkedni, olly kegyetlenek voltak és indulatoskodók, hogy Zeno szabályul állítná föl, miszerint bölcshez illő, senki iránt sem lenni könyörületesnek, 's a' szenvedett sérelmet meg nem bocsátni. Maga Plato, ki egész éltében az erkölcstannal foglalkozék, helyeslette a' nők' közösségét, a' fajtalanságot, a' magzatok' előlését, a' kisdedek' kitételét, a' részegséget Bachus' ünnepeiben. Aristoteles a' rabszolgaságot védelmezte; Cicero a' hazugság', hamiseskü', bosszú' oltalmazója volt; Epictet helyeslette az öngyilkosságot és vérfertőztetést; és végre, mi legfőbb, és legfontosabb, maguk az álistenek' példái is bűnre serkentének: mert alig nevezhetni szenvedélyeket, mellyeknek nem lett volna külön istenök, templomuk, áldozatuk és tiszteletök; 's így a' bűn szükségkép minden népekre eláradt, 's az erkölcsi szabályok végkép megromlottak.

'S midőn ezeket napjainkban mind más, jobb alakban látjuk, 's tapasztaljuk, kinek lelkében nem támad a' kérdés: valljon ki vete véget mindazoknak? 's mi kép a' kelő nap szerteúzi a' föllegek' homályát, mi

verte így szét áldásos fényével a' tudatlanság' árnyait, a' hajdankor' babonáinak viharfelhőit? Kiben nem támad a' kérdés, valljon honnét van, hogy negyven egész évszázad olly kis idő alatt jobbra fordult? Nemde azon egyház' műve ez, mellyben az istentelen vélemények által megmérgezett elmék újraszületvék; melly a' különféle bálványok' tiszteletében szétszórákozott, 's megromlott embereket az élő Isten' ismeretére vezette; melly erényeket nemzett, irtotta a' bűnt, fölszabadította a' lelkeket, erkölcsiséget és fegyelmet tanított? – Mert ha jelenleg szelídebb a' hadjog, műveltebb mindenütt a' politica, 's eltörülve a' rabszolgaság; ha a' házasságok tiszteletben állanak, ha gladiátorok' véréből nem piroslanak színházaink; mindezt az evangéliumnak kell tulajdonitnunk, mellyet Krisztus' egyháza megörze. Ha alázatosság, önmegtagadás, önföläldozás, ellenség-szeretet, és más, ez előtt hallatlan erények' bámulatos csudapéldányai ragyogának szét e' földön, nemde Krisztus' egyházának tagjai által kelének azok életbe?

– Ez azon egyház, melly az ököljogot, és a' fegyverek' kegyetlen nemeit törvényei- 's átkaival megtiltotta; melly a' rabszolgáknak összetörte bilincseit, 's eltörölte a' szülék' barbár jogát gyermekeik' élete fölött. Ezen egyház' keletkeztével eltűntek az emberáldozatok, el- a' vad látványok, meg lőn szelídítve a' hadak' dühe, 's iszonyatossága; ennek keletkeztével beállott a' törvényuralom, 's az emberiség' időszaka megkezdődött.

– Krisztus az ő egyháza által olly fönséges religiot ad elő, 's olly jeles erkölcostant, minőről ekkoráig soha sem volt mit hallani, olly egészen tökéletest, hogy abból sem levonni, sem hozzátenni, sem akármit rajta vál-

toztatni nem lehet; úgy annyira, hogy mindazokat, kik Krisztus' religioját elég boldogtalan feszengéssel ostromolják, bízvást kérdezhetjük, képes-e az ész elveiből közönségesb jeligiót alkotni magának? Hozzanak föl erényt, mellyé Krisztus' törvénye nem parancsolna; nevezzenek tökélyt, mellyet az nem ajánlana; mutassanak bünt, mellyet az nem kárhoztatna.

Bővebben kitetszik az egyház' üdvös hatása az egész polgárzatra, ha először a' társadalmi élet' föltételeit, aztán a' polgárzat' célját veszszük fontolóra. Amazt illetőleg elsőnek valljuk: a' közszabadságnak egyesek' szabadságához] aránylagos mérsékletét; a' polgárzat' célját pedig a' törvénytudósok közönségesen az élet-és javaknak, úgymint az élet' segédeszközeinek biztosságában állítják. De legyen szabad kérdenem, ki 'állítá vissza eredeti jogaikba azokat, kiket születésök olly annyira elválaszta egymástól? Nemde azon egyház, melly mindnyájunknak egy közatyát ada fön az égben; ki előtt nincs személyválogatás, nincs szolga vagy szabados? Ki sürgette megsemmisíttetni legújabbán is a' rabszolgaságot, 's eltörültetni ennek még nevét is, az egész emberiségre olly gyalázatot? Nemde azon egyház látható főnöke, mellynek nem szűnik meg láthatatlan főnöke lenni az, ki szolgálai alakot vévén föl magára, mint ember jelenék meg közöttünk, tanítandó, milly méltósággal bír az észteremtmény? – Az élet és javak' biztosságát illetőleg pedig, ez ugyan kétségen kívül a' törvények' sértetlenségén fenekük; de valljon mi szerezte meg ezeknek azon erőt és tekintélyt, minő semmi bűnhesztések, semmi jutalmak nem szerezhetének? Nemde megint azon egyház, melly azt ta-

nítja, hogy: minden lélek engedelmes legyen a' felsőbb hatalomnak, nem csak a' büntetés, hanem a' lelkesmeret végett is; mert minden hatalom Istentől van? Nemde azon egyház, melly a' religio által a polgári tartozásokat is vallási kötelességekké változtatja, polgári erényeket is hirdet és szentesít? mellynek ha parancsai megtartatnának, Önkényt teljesedésbe mennének a' polgári törvények is, olyannyira, hogy még a' törvénytörvények is fölöslegessé válának. Tovább az élet' és javak' biztosságának egyik igen hatalmas föltétele az elv' helyessége, melly szerint a' fejedlem és alattvalók közötti kölcsönös viszony megállapítatik; ámde azon elv, mellyen a' polgárzat épül, szinte nem lehet más annál, mint mellyet Krisztus' igaz egyháza tanít, melly szerint a' polgárzatnak, (melly tekintély nélkül fön nem állhat,) maga Isten az alapítója; ki szívökre köti a' fejedelmeknek az igazságot, az alattvalóknak pedig a' lelkismertes engedelmisséget; mint ki a' királyok' királya, 's az uralkodók' ura lévén, mind a' kettő fölött uralkodik, 's kiszabja mindkettőnek kötelességeit, egy maga állván szigorú bíról fölöttük. — *Mi* egészen más alakot öltenek a' dolgok, ha némelyek szerint, kik e' szent törvény' szellemétől eltérnek, eredeti szerződés állítatik a' polgárzat és abból folyó polgári kötelességek' talapjául! Számos bajoknak volt már ezen elv kútfeje; mert ha csupán társadalmi szerződés az egyetlen talapja a' tekintélynek, ki határozandja meg akkor ennek egyes pontjait? ki értelmezendi? ki foganatosítandja azokat? Ki mérendi ki a' fejedlem hatalma' terjedelmét? ki az alattvaló engedelmissége' határait? A' tekintély természetesen öngyarápítására, az enge-

delmesség viszont önfüggetlenítésére fog minduntalan törekedni; 's milly ítélőszéket fogsz valljon a' vita' eldöntésére fölállítani? Mi módon mérséklended kölcsönös törekedéseket? Valljon a' fejedelem lesz-e önügyében bíró? vagy pedig a' nép lesz bírása fejedelmének? Mindkét esetben meg fog születni a' zsarnokság vagy anarchia; vagy a' királyok zsarnokok-, vagy az alattvalók lesznek lázadókká; im ez e' rendszernek elkerülhetlen vészeredménye! – Vagy azok' rendszerétől kell-e talán az élet' és javai' biztosságát várni, kik mindenek előtt a' religiot, 's papságot megvetni tanítják, 's erre legott a' fejedelmeket, és ezek' tisztviselőit gyűlöletességbe hozzák; míg végre a' népet, az emberiség' jogainak örve alatt, a törvény 's engedelmesség' kötelékei alól föloldani, 's mintha a' legutolsóig mindenki mindent értene 's fölfogni bírna, a' legfontosabb, és bonyolódottabb kérdések' eldöntésére is föl szokták hatalmazni; 's hogy annál könnyebben czélt érjenek, arra törekszenek, hogy kárhozatos tanaik' méregmagvát az ifjúság' ártatlan és egyenes, de épen azért könnyen elcsábítható szívébe hinthessék? Hogy az efféle tanok mire vezetnek végtére, csak a' nem rég múlt időkre szükség visszatekintenünk, más' kárán okulva. Még egyről szükség itt megemlékezni, mit senki, ki balitéleteken fölülemelkedett lélekkel tekint a' történeten végig, nem fog tagadhatni, hogy tudnillik a' törvénykezésre 's a' népeknek ez által kifejlesztett 's virágzásnak indult erkölcsi 's polgári művelődésére az egyházi hatóság volt legnagyobb befolyással; az ő intézkedése és vezérlete alatt fejlett ki a' joguralom ama' népek között, mellyek a' romai birodalmat szétrombo-

lák, 's romdülédékein új országokat építének föl; az ő vezérletével alakultak az alkotmányok, 's szerkesztettek a' törvénykönyvek. Ki a' hajdani idők' szellemét 's azon barátságos viszonyt, melly a' jó fejedelmek és püspökök, úgy más egyházi férfiak közt létezett, ismeri: jól tudja, hogy a' népek' legüdvösebb törvényeiket, jogaik- és szabadalmaikat többnyire egyházi hatóságoknak köszönik; 's hogy saját alkotmányunk is, melly őseinket és minket nyolcz évszázad' lefolyta alatt boldogita, 's gyakorta a' külföld' irigyletét támasztotta föl irántunk, szint' így keletkezek, azt ki sem vonandja kétségbe, ki alkotmányunkat az egyházi joggal összeve-tendi.

De szintolly nagyok a' hasznok, mellyeket Krisztus' igaz religioja 's egyháza egyes családokra áraszt. A' polgárzat tudnillik szülői társulatokból alakul, és ezek házasfelekből. Ámde milly különbözők, milly embertelenek, sőt milly kegyetlenek voltak ezek! A' sokneijűség, olly nagy és számnélküli rosszak' szülőanyja, az önkényleges elválások a' mívelt és míveletlen népek-nél egyaránt napi renden voltak; 's az atyai hatalom milly zsarnoki, milly; kegyetlen! A' kisdedek' kitétele, a' magzatok' meggyilkolásai nem csak eltöretett, de még törvényesítve is vala! Mindezekre pedig mi hoza írt; ki vete nekik véget? Azon egyház, melly a' nőnemet visszahelyzé az emberiség' igazaiba, mennyei mesterének tanítása szerint eredeti egyneijűséget hirdetvén; melly a' gyermekeknek engedelmességet parancsolva szüleiék iránt, a' szüleiéket is inté, nehogy haragra ingerljék gyermekeiket; azon egyház, mellynek ha parancsai 's tekintélye megvettetnek 's ezzel maga a' religio

is: hiába vár beéget a' házafél társától, szeretetet és hálát gyermekeitől a' szülő; az úr nem bízhatik többé szolgáljában; az alattvalók közt elvész az engedelmeség és tisztelet előjáróik iránt. Ide vágnak sz. Ágoston' ántia' classicus szavai: „Szent egyház! te a' gyermekeket gyermekdeden, az ifjakat hatályosan, az öregeket csöndesen, mindegyiket testi- 's lelki erőihez képest, gyakorlód és tanítod! Te a' nőket férjeiknek hű engedelmisségben aláveted, nem a' bujálkodás, hanem a' nemzetség' folytatása, és gazdaság végett; te a' férjeknek hitveseik fölött hatalmat adsz, – nem a' gyengébb nem' elnyomásával, hanem az őszinte szeretet' törvényei által, valamint a' szüléknek is jámbor uralmat gyermekeikfölött; te a' testvéreket a' religio' kötelékeivel szorosabban kötöd össze, hogysesem a' vér' rokonságával; te megszentessítvén a' természet' és szívvezérlés' kapcsait' minden rokonsági viszonyt összefűzöl; te a' szolgálókat megtartod a' hűségben, nem annyira a' kényszerítés' bilincsei, mint a' kötelesség' kelleme által; te egy legfőbb és közös úrra utalván, az urakat szolgálók iránt engedelmezzéssé teszed, őket inkább kegyességre mint szigorúságra tanítva: te a' polgárokat, polgárokkal, a' népeket népekkel, és általában az embereket emberekkel az ősi közös szülék' emlékezte által nem csak azonegy társulatba, de testvéri szövetségbe is egyesíted a' királyokat népeikről gondoskodásra, a' népeket királyaik iránti engedelmezzésségre inted; megtanítva őket, mikép nem ugyan mindenkit minden, de a' szeretet mindnyáját illeti, az igazságtalan sérelem pedig senkit.”

Hogyha pedig Krisztus' religiója 's igaz egyhá-

zának az egyénekre iüves hatását veszszük tekintetbe, úgy az, egész csudálatos diadalfényében mutatkozik előttünk. Nézzetek bár szét t. H. az emberélet' valamennyi korszakain 's alakulásain, annak minden viszonyain és utain; nem fogtok egyre is akadni, mellynek eme' szentegyház' parancsai olly annyira szükségesek nem volnának, hogy azok' hiányával mintegy napvilágától látszik a' föld megfosztottnak. Ö az, melly bennünket, mihelyt lépni, 's beszélni kezdünk, úgy szólván már dajkáink' ölében, a' legüdvesebb tanításokkal oktat, szíveinkbe a' jónak és igaznak üdvmagvait elhinti, 's megtanít rá, milly dicsőség rejlik az erényben, milly förtelem a' bűnben. 'S midőn a' serdülő kor' gyöngéd bimbaja fakadni kezd, 's az ifjúi beáll, ismét egyedül ő képes a' föl-föltoluló vágyakat fékezni: egyedül ő képes bennünk olly lélekerőt támasztani, mellyet sem a' kéjek' bájai, sem a' fájdalma'k' lángja, sem a' kincsek' fénye, sem a' szegénység' nyomora, sem a' hivatalok' szomja, sem a' gyalázat' félelme, sem az élet' szeretete, sem a' haláltóli rettegés nem képes leverni avagy meggyengíteni. Krisztus, egyháza által nem csak a' bűnt, hanem a' bűnnek alkalmát is tiltja, úgy annyira, hogy az egyház' tökéletesen engedelmes fia a' bűnnek alkalmától épen úgy irtózik, mint magától a' büntől; az evangélium megelőzi a' bűnt, 's mielőtt megszületnék, elfojtja. Krisztus a' hamiseskünek véget vetendő, rosszal minden szükségtelen esküt; hogy elejét vegye a' gyilkosságnak, csillapítja a' harag' föllobanását, 's a' házasságtörést gátolólág, tiltja a' tisztátalan vágyakat is. Mindezek, még nyilvánosbak lesznek, ha az élet' téréen körül-nézünk. Tekintsd az igaz keresztényt, ki szívvel lé-

lekkel követője Krisztus' religiojának, s egyházának mindenben hü fia; benne a' jámbor élet és becsületes-ség' hű tisztelőjére fogsz találni, kire mindenedet, a' mivel kedvessel, drágával, és szenttel bírsz, bátran bizhatod ellenben nézd amaz úgy nevezett becsületes embert, ki egyébiránt a' religioval nem gondol, sőt tán ellensége is annak, és bárki légy, még ha vele mindenben hasonló volnál is, az efféle erényt még sem fogod őszintének, sem tiszta kútfőből eredetinek, teljesnek, és a' kötelességek' minden ágaira kiterjedőnek mondani merni: 's bizonynyal kételkedendel, valljon kiállandja-e az, az élet' minden bajai- 's viszontagságainak próbáját, valljon elég erős lesz-e a' rossz vágyak' ostromai ellenében? Nincs jó ember Isten nélkül, monda már hajdan Seneca. Tudod te magad is, ki efféle vagy, becsületes tudnillik, de közönyös a' religio iránt, sőt tán ellensége is neki, tudod te magad is, mi csekély számra olvadt le ezen úgy nevezett becsületeseknél az erkölcsi törvények' száma, főleg a' gyakorlat' térén; tudva van, milly számos, bátor a' religio által megtiltott, tények tartatnak szabadoknak a' finomabb erkölcsök' ürügye alatt, sőt mi gyakorta tiszteltetnek is; tudva van, hogy az erkölcsstan, melly a' religioval nem gondol, utoljára is nem egyéb, mint kül-illem, 's úgy nevezett életbölcseési szabályok' lajstroma. De meg a religio nélkül végre is minden csupán a' saját alanyi észén épül, melly természeténél fogva szűk korlátok közé szorulva, a' teendők 's elhagyandók iránt a' test' együttlétező 's együttműködő vágyainak ostromai által folytonosan zavartatik, rontatik, és többnyire saját kénye 's kedve szerint cselekszik mindent. Ez a' te eré-

nyed, ez becsületességed religio nélkül! Mikről ha még bővebben is meg akarsz győződni, adj az úgy nevezett becsületes embernek, ki azonban a' religioval nem gondol, sőt tán ellensége is annak, adj kezébe kincseket és hatalmat, adj tisztségeket, egészséget, erőt, adj mindenféle magasb tudományokban jártasságot, adj szívlelvastó ékesszólást, minden művészetek' eme' koronáját, add neki mindazt, mit a' szülék magzatainak kívánni szoktak; 's minél többet halmozandasz illy emberre össze, annál inkább fölfegyverkeztetéd őt maga, és mások' vesztére; a' kincsekkel minden becsületessége' daczára féktelen vágyai' teljesítésére élend vissza; hatalmát mások' szabadságának elnyomására, erejét gaz tények' végrehajtására fogja használni; tudományával és ékesszólásával polgártársainak elcsábítására, a' közügy' fölzaklatására, 's végre minden isteni, meg polgári viszonyok' összezavarására, szétdulására fog élni. Ellenben add mindezeket egy igazán becsületes, és a' religio' szellemétől lelkesült embernek; 's olly szint öltend a' ténykör, mintha egy, az égből alászállott Istenség működnék az emberi nem' boldogítására. Azonban velem ez ügyben maga Rousseau is meg egyezik, ki egyébiránt a' religionak ellensége lévén, eképp szói mégis a' bölcsészhez: „Hasztalan iparkodol az erényt egyedül az ész' segélyére építve megszilárdítani; mert valljon mi támaszszal fogod azt gyámolíthatni? Derekek ugyan erkölcsi törvényeid, de hol van azok' szentesítvénye? Valljon mivel pótolandod az Örök kárhozat' lángját?”

De sehol sem tűnt ki ezen egyháznak az egyének' boldogításárai üdves hatása és érdeme fényesebben, mint

ama' legaldásosabb intézetekben, mellyeket ő létre hozott, gyámolított, védett, elősegített. Hadd idézzek föl t. H. néhányat a' számtalanokból. Valljon hol állítottak föl, 's alapítottak meg maradandólag, hol gyarapítottak és gazdagítottak a' szegény- és kórházak, a' betegápoló' és kisdedovó-intézetek? Nemde azon egyházban, melly első és főszabályul állítja föl a' szeretet' törvényét, ebben a' religio' teljesedését helyezve; melly azt tanítja, hogy a' koldusnak nyújtott segélylyel Krisztus segítetik, a' betegekben ő ápoltatik, ő látogatatik a' nyavalgókban, ő ruháztatik a' mezítelenekben; melly a' hiten kívül a' jó cselekedeteket is elkerülhetlenül szükségeseknek vallja az üdvösségre? – Kik azok, kik széles e' világon számtalan kórházakban a' legiszonyatosb és ragályosb betegségekben sýnylőddöket, a' haldoklókat, ezer életveszedelmek' közepette, mintegy magukról végképen megfelelkezve, éjjel nappal ápolják; nem egyébért fáradva, mint hogy feleik' sajjó sebeit enyhíthessék? Azon egyház' szerzetesei 's apáczái, melly a' fogadásokat szenteknek hirdeti, 's megtartásukat sürgeti. Kik valának azok, kik búcsút véve szüléik- barátjaik- és véreiktől. odahagyva hazájokat, a' királyok és hatalmasok' oltalmazása nélkül, minden pénzt és emberi segélyt nélkülözve, 's mindezek' ellenére valamennyi akadályokon győzedelmeskedve, behattottak a' külbirodalmakba, hol hitökért kínhalál vára-kozók rajok; kik a' vad, emberevő népeket kietlen barlangjaik-, és zordon rengetegeikben folytonos életveszélyek közt fölkeresték? Krisztus' igaz egyházának hívei, a' romai kath. egyház' térítői. Kik ama' száz huszon-egy püspökök, és tizenöt püspök-segédék; kik ama'

négyezer kétszáz busz papok, kik nem oltalmaztatva királyoktól, nem védetve katonacsoportok által, a' világ' öt részeit bejárva hordozzák szét Krisztus' religiójának üdvözvőtnékét, tudományosságuk által még a' protestáns országokat is csudálkozásra, erényeikkel még a' mohamedánokat is tiszteletre bírva; kik a' kor' ezüstjétől fehéritett főikkel lépnek a' vesztőhelyre, 's a' halálra rendíthetlenül mennek? Mindannyian a' romaikatb. egyház' hívei! 'S kik voltak az elsők, kik Bataviába, kik Délamerikának Guiana nevű tartományába, hol amaz iszonyú betegséget, melly a' bőrön keresztül hatva lassankint az orrot, füleket, ujjakat és kezeket, végre az egész testnek minden részeit sorra lerágván, bizonyos és borzasztó halált hoz, és e' mellett olyannyira ragályos, hogy a' legkisebb érintés, sőt még apró legyek által is közölthető, mi végett egy, e' boldogtalan gyarmat' közelében a' partokon fölállított kereszt figyelmezteti az ahhoz közelítőket a' szükséges óvakodásra, — kik voltak valljon, kik 1823-ban először ide behatva, az emberi társaság' e' salakjait testvéreikül fogadva, nyomorult állapotukat az isteni religio' vigaszával enyhíték, kik őket ínségökben dicsekedni taníták, 1837-ben helyes czélszerűleg egyházat építve sz. Rochus', az illy elhagyottak' 's bélpoklosok' védszentének tiszteletére? Ők a' romai k. egyház' térítői voltak, kiknek egyikét Groofot, mint az álladalomra nézve is érdemtelen férfiút 1836-ban, ő fölsége a' belga király lovag rendével is megtisztelte. — Ki nyújta először segédkezet a' boldogtalanoknak, kik siket-némán születve, az emberi nem' legnyomorultabb osztályába tartoznak? ki igyekezett legelső fölvilágosítani őket Isten és emberek iránti viszonyaik

felől; visszaadni őket a' társaságnak, 's a' mennyire le-leégés, boldogítani? Spanyolországban a' 16. század' derekán Ponce Péter, benedekrendi tudós és istenfélő férfiú; Franciaországban de l'Epée Károly, kinek emléke a' 18-dik század' egyik éke; mindketten a' rom. katb. egyház' áldozópapjai... És a' zordon, örök hó-lepte havasok' ormain, kik keresik föl valljon a' megfagyottakat, 's ássák ki a' lavinák' zuhatagjai alól, 's ébresztik életre az eltemetett vándorokat? Ismét csak a' rom. katb. egyház' szerzetesei. Ki írta föl első a' nyilvános fogházak' homlokára az elvet: „Nem elég büntetésekkel fenyíteni a' gonoszokat, hacsak a' fegyelem jókká nem változtatja őket?” XI. Kelemen, a' kath. egyháznak legfőbb pástora.

Nehogy pedig egyedül én láttassam illy magas-tos fogalommal bírní a' rom. kath. egyház' intéz vényei iránt, legyen szabad állításaim' bizonyítására férfiakat fölhozni, tudományukról híresek, s e' tekintetben bizonynyal részrehajlatlanokat. Leibnitz, a' tudomány' minden ágaiban jeles író, ekkép ír: „Megvallom, nekem a' szerzetek, a' vallási egyesületek és társulatok, 's más efféle dicséretes intézetek mindig fölöttébb tetszetek; ha ugyan néhány hiányok 's visszaélések kiküszöböltetvén, alapítóik' rendeletei szerint igazgattatnak, s működéseik a' pápa' kormányzata alatt az egyetemes egyház' javára irányoztatnak; mert valljon mi' lehet dicséretesb, mint az igazság' világát tengeren és szárazon százféle üldözések közt terjeszteni, 's nem keresni egyebet, mint egyedül a' lelkek' üdvösségét; megtagadni magától minden kényelmet, visszavonulni a' világ' zajától, hogy: e' hervatag élet mélységes igazságok'

szemléletének, és istenes elmékedéseknek szenteltesék? mint minden erőt az ifjúság' tudományos és erényes nevelésére áldozni? mint segítségökre lenni a' nyomorultaknak, kétségbeesőknek, foglyoknak, elítélteknek, betegeknek, messze földön bilincsekben sínylődőknek? 's a' döghalál' félelme által sem tartóztatni vissza a' magát egészen odaáldozó szeretet' kötelességeitől? Kik mindezeket nem tudják, avagy megvetik, azoknak valóban fölöttébb aljas fogalmuk van az erényről." – Hurter a' trinitariusokról ekkép nyilatkozik: „Lyon, Paris, Marseille 's más francia városok' élte-sebb lakosai még most is emlékeznek ama' szívemelő látványra, midőn a' kiváltott foglyok, minden népek- és nyelvekből, most már csak selyemszalagokkal összekötött kezeikben pálmaágakat tartva, karöltve jövének, emberszerető szerzetesek által vezetettve; kik őket megszabadíták, ápolák, ruházák vala; kik e' szeretetművök' végrehajtása-, és csupán a' végett, hogy a' foglyokat h a z á j o k n a k, övéiknek, hivatásuknak visszaadhassák, alamizsnát kéregetve, koldultak az útszákon. – A' sötét (?) középkor efféle, fél évezredet túlélő áldásos testületeket alapíta; – a' mi századunk hírlapokkal bír és gőzgépelyekkel, 's csinos kávéházakkal, hol henyéléssel, játékkal, egész napok töltenek, pazaroltatnak el!" – Im' ezek érdemei a' szerzeteseknek, kik elleneik' örökös rágalmainak, 's gúnyainak kitétetve, minden érdemeikért illy gyalázatos hálát aratnak, és mind ezt korunk' annyira fönnenmagasztalt műveltségében! De lássuk már, mit tőn a' tudományok' 's művészetek' előmozdítására a' romai kath. egyház. Minden főnhéjazás nélkül el lehet rrodani, t. H., hogy a' tu-

dományokat és művészeteket egyedül a' romai kath. egyház, és szerzetesei őrizék meg könyvtáraik- és a' ségi kútfők', s tudománybeli hagyományok' leírása által a' végegyesztől. Tények szolgáltatnak ez iránt bizonyosságot, 's a' történet' évlapjai hangosan hirdetik, hogy Krisztus' egyháza valamint a' hitnek, úgy a' tudományok- és művészeteknek is századok' folyta alatt hü őre volt és ápolója. Az egyházak' előjárói nem csak a' 'religio' védői, hanem a' tudományosság' vezérei 's gyámnokai voltak egyszersmind; a' papok nem csak a' hitnek hírnökei, hanem a' tudományok' oktatói is valának; a' szerzetesek' cellái szent hymnusoktól hangzottanak vissza, de egyúttal csarnokai voltak a' művészeteknek. Ki ezekről kételkednék, tekintse meg a' népeket, mellyek az egyház-kebelére simultak; mik voltak előbb? és mikké lőnek Krisztus religiojának fölvétele után? Vesse össze az evangélium' fényében helyezett Europa' állapotját a' pogány Ázsia 's Afrika' vadonai-val. Miután a' Görögbirodalom sírba szállott, valljon hol találtak Mohamed' görbe szablyája elől menedéket a' tudományok? Nemde a' püspöki, káptalan- és kolostori iskolákban? Hellas és Latium' irodalmi remekei Eöegmentve az enyészet' örvényéből, hol hagyományoztalak valljon át az utódokra, ha nem a' székesegyházak' és kolostorok' könyvtáraiban? Herder jegyzé meg, hogy: s' valódi tudományosságot tekintve, jelenkorunk Gsak a' morzsalókokon rágódik, mellyeket ama' nagy férfiak elhullajtottak, zárdáikban élve; világosabban szólva, hogy jelenkorunk' tudománya' s művészete csupán a' szerzetesek' töredék-hagyománya. Gibbon megvallja, hogy a' benedekiek' egyetlen kolostora többet tőn

a' tudományokra nézve, mint Britannia' mindkét egyeteme. Szóljak-e a' romai pápákról, kiket sokan e' tekintetben sem szűnnek rágalmazni? őket, kik többnyire maguk alapították az egyetemeiket; másokat megerősítették, és szabadalmakkal fölruháztak; kik a' tudósokat oltalmazták, jótéteményekkel halmozták, legfőbb tisztésekre emeltek, 's így a' tudományokra nézve soha eléggé meg nem hálálható érdemeket szerzének maguknak. Bologna a' pápai birtokban legelső, legrégebb egyetemnek tartatik. 'S ki nem tudja; milly tárt karokkal fogadta Roma a' tudományokat, a' barbár népek' dulongása elől megfutamlókat, mellyeket itt nagy gonddal ápoltak, 's fényvel halmoztak a' pápák? X. Leo pápa semmi fáradtságot, semmi pénzt nem sajnálva, egész Európában összeszedette a' görög és latin könyveket, a' régi kéziratokat, 's kinyomatván, megmenté őket az utókor' használatára. Ki nem tudja, mikép IV. Sixtus pápa az V. Miklóstól alapított vaticáni könyvtárt, összeszedtén nagy költséggel a' régi irományokat és könyveket, közhasználatra megnyitotta? Szint ezt tette VII. Kelemen is; hasonló gonddal 's áldozatokkal nyitván meg Florenczben a' híres medicei-lőrinczi könyvtárt. De nem csak a' tudományok, hanem a' művészetek, úgy mint: a' festészet, szobrászat, hangászat, építészet is a' rom. kath. egyháztól nyerték gyarapodásukat; még a' hangjegyeket is Guido Arezzo sz.-benedekrendi pap találta föl; 's általában a' kath. egyház olly szeretettel karolta föl a' művészetet, azt olly szorgalommal ápolá, hogy úgy szólván megjavítva, isten-tiszteletében megszentelve, 's mennyei eredetére visszavezetve, adná magának és a' világnak vissza. A' kath. egyház a' festé-

szetet és -szobrászatot valamint régen a' képostrómlók' dühétől, úgy napjainkban az ezek' nyomdokait követőktől megmentette; a' hangászatot bevezette az isten' hajlékába, hol az szárnyain égbe törekszik az emberszíveket emelni: így a' művészeteket megnemesítve, rendeltetés'ökbe visszahelyezte, hogy azokká legyenek? miknek lenniük kell, tudnillik eszközök az erkölcsök' művelésére 's az erények' ajánlására. – Hogy pedig különösen hazánkban mennyivel tartoznak a' tudományok és művészetek a' kath. egyháznak, annak felsorolásával nem akarok a' terhetekre lenni; annál is inkább, minthogy ez iránt csak nem rég épen e' helyről egyetemünk' igazgatóját nagy ékesszólással hallottátok értekezni; ki is akkor szintolly ékes, mint alapos: beszédében megmutatta, hogy nem csak e' nemes egyetem, hanem minden akadémiák, lyceumok, papnevelő-intézetek, úgy szólván valamennyi iskolák, és jeles alapítványok a' kath. egyház' főpásztorai 's más egyházi férfiak' bőkezűségéből keltek életre.

Mindezeket fontolóra vévén, lehetetlen kétségbe nem vonnom azon írók' őszinteségét, kik a' reformatio előtti időszakot akkép rajzolják, mint a' tudatlanság és butaság' korszakát, 's így az egyházat fölvilágosodás és művelődés iránti ellenséges szellemről gyanúsítják. Mert ha a' híresebb egyetemek 's főiskolák' során; végig nézünk, azok mind a' reformatio előtt, 's catholicusok által állítottak föl. Bizonyára Roma, Nápoly, Florencz, Bologna, Padua, Ferrara, Paris, Basel, Velence, Löwen 's más európai fővárosok már és' tudományok' athenaeumai voltak, pedig jóval előbb, mint. Németországban csak legkisebb nesze volt is a'

reformationak; előbb mint Wittenbergában taníttaték, hogy a' szabad akarat a' pokol' koholmányja, 's az ész az ördög' k...ja. 'S mindezen iskolák híres tanítókkal bírtak 's tanulókkal valának teljék. 1514-ben, az egyetem' névjegyzéke szerint a' római tanítók' száma közel százra rúgott, kik mindennel bőven ellátva, minden tudomány-szaktól leczkéket tartottak. Roscoe' megjegyzése szerint itt állott föl a' fűvészet' első tanszéke, 's ugyanezen jeles író' bizonyása szerint ezen főiskola a' legtudósabb férfiakkal díszeskedék. Milly nagy volt a' reformatio előtt a' tudományokkal foglalkozó tanulók' száma, 's milly alaptalan rágalom a' középkori általános sötétség elleni vád, mellyet bizonyos urak nem szűnnek untalan kürtölgetni, világos tanúja a' pécsi iskolák' tanítványainak roppant száma; tanúja Corvin Mátyás' nagyszerű tervezete egy olly egyetem' föllállítására, mellyben negyvenezer növendék tanulandott. A' prágai egyetem Huss előtt tízezernél több (némmeliek szerint h a r m i n c z e z e r) tanítványt számlált! Ha illy törekvések yalának Európának ezen egy részében szemléltetők, mit kell gondolnunk Olasz-, mit Franpzia- és Spanyolországról? A' tudományok ' mívelésének egyik leghatályosb eszköze kétségkívül a' tudósa-társaságok; de ebben ismét Olaszországot látjuk példával előmenni, 's dus gyümölcsöket hozni. A' sokból elegendő a' flúrenczit megemlíteni, melly 1457-ben alakult, a' nápolyit, mellyet Pontanus, a' romait, mellyet Cqrtesius és Sadolet újítanak-meg, és azt, mellyet Manutius Velenczében állíta föl. A' reformatio előtt a' szentírás legalább 14 fordításban volt már meg műveltebb német nyelven, 's 6-banközönségesb nyelven; a' szent-

írás' magyarázatára nézve szinte a' legjelesebb dolgozatokkal bírunk a' reformatio előtti időkből. Vagy említsünk-e egy Lyra Miklóst? egy Valla Lőrinczet? egy Erasmust? és másokat nagy számmal? Nem csudáljuk-e mostanáig Ximenes bibornok' óriási polyglottáit hat nagy kötetben, mellyek szinte a' reformatio előtt készültek, olly férfiak' segédmunkálatival, kik bizonyára nem a' protestantismus' tanodáiból keltek ki. Az V, Kelemen alatt 1311-ben tartott viennei gyülekezet' határozatának következtében Paris-, Oxford-, Bologna-, Romában a' keleti nyelvek' számára tanítószékek állottak föl, és nem volt szükség a' reformatiora, hogy e' tudomány virágzásnak induljon. 1500-ban, természetesen már a' reformatio előtt, 200 sajtó izzadt, a' nyomdák idővel mindig szaporodtak, ugyannyira, hogy 1521-ben már Abyssinia is bírma ollyannal. Végre, mellözve számtalan jeles, a' reformatio előtti korban virágzott intézeteket, nem ezen annyira gyalázott korban keletkeztek-e a' legjelesebb találmányok: a' könyvnyomtatás, papiros, iránytű, lőpor, a' puskák, gyógyszerházak, órák, tükrök, szemüvegek, posták? Mindezek a' középkor' szüleményei. Ekkor találtatott föl a' jó remény' foka, ekkor Amerika is. Elhallgatom a' költészet, építészet, festészet' bámulatos remekeit; egyet említek csupán, miről a' pázmán-intézeti növendékek is emlékeznek: néhány év előtt történt, hogy a' híres tanár, professor és superintended Tschirmer, a' bécsi egyetemben Ziegler Györgynek hittudományból adott nyilvános Ieczkeit meghallgatná, mellyek' végével Ziegler Tschirmerrel együtt távozott el az iskola-házból, 's kétségkívül hason tárgyról beszélgetve egy-

más közt, végre sz. István' templomához közelítének, és itt megállván Ziegler, kezével sz. István' tornyára mutatva, olly hangosan, hogy a' körülállók is hallhaták, e' nevezetes szavakat monda: 'Ime, barátom, a' reformatio előtti időből, az annyira gyalázott középkor butaságának egy bámulatos emléke!' – Legyen még szabad kérdezmem, valljon azon férfiak, kiknek tudományosságával olly igen szeretnek a' protestánsok dicsekedni: Luther, Melanchthon, Calvin, Beza, Bucer, Capito, Pellicanus, Oecolampadius, és mások, valljon hol tanultak? hol szerezték tudományukat? Nemde katholicusoktól alapított iskolákból keltek valamennyien ki? Vrgezetül megengedik t. H., hogy a' sokból, mit bizonyos emberek, kik a' dolog' felületén maradozni szeretnek, különféle Conversations-Lexiconokból, egyház elleni gyűlöleleskedő szellemmel írt, 's rágalmakkal dús utazási rajzokból, holmi röpiratokból, 's közönségesen saját, épen nem szilárd alapokra épült elveik-, nézeteik-, 's fogalmaikból az egyház ellen fölhozni szoktak, némellyeket rövid észrevételekkel kísérjek. Sokaknak nagy kedvök telik néhány vakbuzgalomszülte tévedések-, háborúk-, 's lázadásoknak, mellyeket a religio-'s egyháznak rónak föl, untalan emlegetésében. Milly igazságtalanul történik ez az egyház' ellenében, eléggé láthatni abból is, hogy nincs bűn-tény, mellyet az egyház nem rosszalna, nincs erény, mellyet nem ajánlana, és sürgetne. Óh ezen jámbor emberek! milly szép ügyesen elhallgatják ők ama' számtalan áldásokat, mellyeket az egyház minden korban, egész a' jelenig árasztott a' polgárzatra. – Tehát a' visszaélések, mellyek fölött maga könnyeket hullat, a' religionak lesznek fölrovan-

dók?! Hol van olly valami, mihez a' halandók' kezeitől gyarlóság' szennye valaha nem tapadt volna? Nem tagadhatlan-e, hogy a' polgári tekintély sokszor zsarnokskodásra, a' szabadság mások' elnyomására, a' törvény kárhuzatos célokra, a' békekötések háborúkra, a' bölcsészet tévék' terjesztésére szolgáltak alkalmul? Töröltessenek el tehát a' tekintély, szabadság, törvények, békeegyezkedések, el- még a' bölcsészet is; vagy pedig szent és sértetlen marad a' religio, noha voltak, akik önkényből vagy fanatismusból gaz céljaik' elérésére azzal visszaéltek. – Mennyi átkot hoztak már (a' ferdén használt) tudományok is a' világra? De valljon tűzre vessük-e azért a' könyveket; bezárjuk-e az iskolákat? messze üzzük-e magunktól a' tudósokat? Vagy miért nem viseltetünk hasonló méltányossággal az egyház iránt? A' religionak 's egyháznak minden szabályai a' polgárzatbani rendre, a' közjólétre irányozvák; úgy annyira, hogy elleneink egyetlen szót sem hozhátanak föl, melly az egyenetlenségeknek 's zavaroknak kedvezne.

De az egyház a' gondolkozás' szabadságát korlátozza, mert hitet parancsol, és így bizonyos stabilismust állít föl. – És ezt valóban jól is teszi. Hol van ugyanis olly törvényhozás, melly a' törvény' értelmezését egyeseknek, az alattvalók' féktelen kényének odaengedné? Azért a' religiot sem lehet egyesek' vélekedési önkényére hagyni; mikép már Cicero megírta (Libr.3. tenat. Deor. J: „A' religio' ügyében Goruncanust, Scipiot, Scevolát, a' főpapokat, nem Zenot, avagy Cleanthest, vagy Chrysippust követem... tőled, bölcsészet, a' religio okait veszem, de őseinkhez minden okoskodás nél-

kül hittel csatlakozom.” Ide vágnak Tertullian’ ama’ szavai is (de praescript. haereticor. cap. 42.): „Mind-egyre változnak,” mond ő a’ korabeli eretnekekről,,’ egymással ellenkeznek, midőn vallását mindegyik ön-véleményére kénye ‘s kedve szerint idomítgatja; mit ma hisz, mert tetszik neki, holnap ugyanazt elveti, mert többé nem tetszik... Nem szabad-e tenniük a’ valentinianusoknak ugyanazt, mit Valentinnek; nem szabad-e a’ hiten úgy változtatni a’ marcionitáknak, mikép Marcionnak?”

Másoknak nincsenek inyökre a’ religiobeli titkok. De nem veszik fontolóra, hogy épen a’ titkok csalhatlan bizonyosságai a’ religio’ isteni eredetének. Valóban egy titok-nélküli religio, csupán emberi mű volna, ‘s mint illyenen az emberi gyarlóság’ bélyegei nem hiányozhatnának. – Ha az egész világegyetemben, méilyet a’ végtelen alkotó vitatkozásainknak átengedett, mindenütt ezer homályosságra találunk; mikép kívánhatjuk valljon, hogy a’ religio, melly iránt az örök bölcsesség azt akarta, hogy tiszteletünk’ tárgya legyen, azokat nélkülözze? Mert maga a’ végtelen Istenség és ennek örök műve az, mivel a’ religio foglalkozik: a’ mi értelmünk pedig olly szűk határok közé van szorítva, hogy egyetlen lénynek sem bírja megfejteti belmivoltát; valljon mikép merészkedendik annakokáért a’ Mindenható’ útjait fölszámlálni; behatni tökélyeinek mélységebe? Hisz’ a’ természeti religio’ ágazatait is elismeri ugyan az ész, de azokat fölfogni nem képes. Az ész, elvei szerint, az Istent végtelennek, változatlanak, szabadnak, mindentudónak kényszerül ismerni; de a’ végtelenséget kiterjedés nélkül, a’ kiterjedést anyag nélkül,

(holott annak csakugyan így kell meglenni Istenben) fölfogni, egymás közt megegyeztetni nem képes. De ve-
gyük kérdőre a' religiobeli titkok' elleneit saját rendsze-
rek felől, valljon ebben nincsenek-e titkok? Mellyikök di-
csekedhetik, hogy csupán teljesen világos tiszta dolgokat
tanít? Talán a' pyrrhonisták, kik mind az érzékek' bi-
zonylatát, mind az ész' tekintélyét, sőt saját létezésü-
ket is elég esztelenül kétségbe vonják? Vagy talán az
anyagvitatók? De ezek az anyagot öröknek, tehát szük-
séges valónak mondják, melly aztán mégis esetleges
tulajdonokkal bír; ők az összetett, elosztható lénynek
olly hatást tulajdonítanak, minővel teljességgel nem
bírhathat más, mint szellemi valóság. Vagy talán az is-
tentagadók világosabban tanítanak? De mikép fejtendik
meg a' mindenség' eredetét 's folytonosságát egy ös-lény
nélkül; mikép e' világnak bámulatos rendét 's ösz-
hangzatát? Kérdezzük a' deistát, ki Istent gondvise-
lés nélkül állít; valljon munkásság-nélküli istensége,
melly a' világot teremtette ugyan, de nem kormányozza,
a' bűnt látja ugyan, de nem bünteti, kielégíti-e az ész'
igényeit? Ha a' közönczre hallgatunk, más ezer képtelen-
ségek gördülnek élénkbe. Valljon a' legigazabb 's leg-
szentebb lény előtt egyaránt áll-e meg a' bűn és az
erény? Egyaránt veendi-e a' tévtanok és az igazság'
tiszteletét? Valóban sajnálatos az ő vakságuk! Tit-
kainkat, mivel fölérhetetlenek, elvetik; és maguk sok-
kal érthetlenebb önkigondolta tanok közt vakoskod-
nak. Miután tehát az egész mindenség titkokkal van
telve; miután az ész mindenütt titkokra talál, az anyagi
természetben úgy, valamint a' természeti religioban,
sőt még ellenségeink' okoskodásiban is; csuda-e vall-

jon, ha a' kinyilatkoztatott religionak is meg vannak sa-
ját titkai?

Vannak, kik a' catholicismust azzal vádolják, hogy az értelmességet akadályozza, 's ápolja az elbutítást, az obscurantismust, hogy a' sok szertartásokkal megvesztegeti az erkölcsiséget. Ezek' megczáfolására elegendő lesz néhány férfiakat említeni, kik a' kath. religioban olly műveltségre bírtak emelkedni, hogy mind a' tudományosság- mind az erényességre nézve a' legjelesebbek' élén tündöklenének. Mellőzve a' régieket, magából a' reformatio' idejéből Sadoletust, Pólus Reginaldot, Fischert, Hosiust, a' nagy Budeust, kit Erasmus Gallia' csudájának mond, Morus Tamást, Melchior Canust, Canisius Pétert emiitjük csak meg; és hányat sorolhatnánk föl, kik catholicusok maradtak, a' nélkül, hogy vagy tudományuk vagy erényök legkevesebb csorbulást is szenvedett volna? Későbbi időkből szinte a' reformatio' segedelme nélkül roppant tudományú nevezetességek ragyognak a' kath. egyház' egén. Az egy Galliából a' Petaviusokat, és Bollandokat, Papebrochiusokat és Pagikat, Hueteket és Norisiusokat, Mabilionok- és Tillemontokat, Malebranchok- és Montfauconokat, és olly férfiakat, minők egy Bossuet és Fenelon, egy Du Pin és Ruinart, Des Cartes, Gassendi, Pascal voltak, említenünk kell csak a' végre, hogy kitessék, mennyire képes egyházunk a' tudományosságot és erkölcsiséget emelni; az erkölcsiséget mondom; mert egy borom. Károly, egy salesi Ferencz, Xaverius, paulai Vincze, és számtalan mások, mint az emberiség' és erkölcsi tökély' megannyi példaképei, mint anyaszentegyházunk' díszei, érdemlett dicsérettek-

kel magasztaltatnak még protestánsoktól is; úgy hogy az egyház jelenleg is elmondhatja sz. Ágostonnal: Noha megszorítottunk néhány salak miatt, de több díszei által meg is vigasztaltatunk.

Mások azon bosszonkodnak, hogy egyházunk magát egyedül üdvezítőnek vallja, és ezért őt türelmetlennek mondják. Azonban megvallom, ezt én fölöttebb csudálatosnak találom; miután még Leibnitz is azt írja Pelissoniushoz: hogy senki sem engedékenyebb az üdvezülés' ügyében, és senki sem nyit erre tágasabb ajtót, mint a' pápisták, főleg a' jezuiták, és az ezekkel egyező néhány scholasticusok. Azonban igaz, a' kath. egyház magát egyedül üdvezítőnek vallja; mivel csak egy lehet az igazság, valamint egy az Isten; 's mivel Krisztus csak egy religiot, csak egyetlen egyházat monda üdvezítőnek. Avagy lehet-e más értelmök e' szavaknak: „Én vagyok az út, igazság, és élet; senki sem jöhet az atyához, mint én általam;” vagy: „Ki nem hiszen, elkárhozik;” vagy e' szavaknak: „Nincs másban üdvesség, nem is adatott más név az ég alatt az embereknek, melly által üdvezülhessenek?” Ki eltávozik, és nem marad meg Krisztus' tanításában, nincs annak Istene. Valaki tehát hisz, és meggyőződik, – legyen az akárki, – hogy az-6 religioja 's egyháza, Krisztus' religioja 's egyháza, annak szükségkép hinnie kell azt is, hogy az Krisztusnak egyedül igaz, üdvezítő egyháza. Bizonyára a' 16-dik századbéli reformátorok, ha a' kath. egyházat szint úgy igaz- és üdvözítőnek tartották volna, mikép új tanításukat, alig valának tőle elszakadandók. Lehet tehát, sőt kell minden keresztényeknek (akármelly egyház-

hoz tartozzanak) saját egyházukat egyedül üdvezítőnek tartamok, a nélkül, hogy azért szükséges volna másokat kárhozatni; tudnillik a' kath. egyház azt tartja, mit sz. Ágoston régen megírt vala (epist. 43. al.162.): „kik véleményüket, noha ez hamis, és hibás, semmi makacs indulatoskodással nem védelmezik, 's óvakodva keresik az igazat, készek jobbra térni, ha megjelentik, nem sorozandók az eretnekek közé;” és mit szinte sz. Ágoston mond (de lib. arbitr. c. 22.): „Nem tulajdoníttatik neked vétkül, mit akaratod nélkül nem tudsz, hanem mit elhanyagolsz fölkeresni; mert az, mit önvétke nélkül nem tud, és vétke nélkül nem tehet, nem rovatik föl a' léleknek büntetésül, hanem a' mit megtudni nem vala gondja.”

Sokan azon ütköznek meg, hogy a' kath. egyház a' polgári hatalomtól egészen független akar lenni. Úgy vagon, a' hit', és erkölcs' dolgában, és azokban, mik ezekkel a' legszorosb összefüggésben vannak, ő egészen független akar lenni; követve itt is az ősegyház' tanítását, és azok' szellemét, miket Eusebius Constantinro i: „Ti ugyan, mond a' császár, azok iránt, mik az egyházon belől, én pedig azok iránt, mik az egyházon kívül történnek, püspökül rendeltettem Isten-tó'!” Rufinus szerint azt is megvallván, hogy neki kell a' püspököktől megítéltetnie; azért a' hitbeli vitályok' elítélése nem őt illetvén, a' donatietákat, kik a' püspökök' ítéletétől az ő bírói székéhez folyamodtak, az apostoli székhez utasította; – azok' szellemét, miket Harduinus említ, mint II. Theodosius császártól az ephesusi zsinathoz írottakat: „Gandidianust szent zsinatotokhoz küldöttük, de azon meghagyással, hogy a' hitbeli kérdések-

‘s vitákba ne avatkozzék, mivel nem bir püspöki hatalommal,” ‘s követve azon szavak’ értelmét, mellyeket Hosius cordubai püspök Constantius császárhoz intézett: „Ne avasd magad az egyházi dolgokba, ‘s ezek iránt ne hozz nekünk törvényeket, hanem inkább tölünk fogadd azokat. Neked Isten birodalmat adott, mireánk az egyházi ügyeket bízta:” végre azon szavakat, mellyeket damasc. János isauriai Leónak mondott: „Mi neked engedelmeskedendünk, oh császár, mindazokban, mik a’ világi dolgokat illetik; de az egyházi ügyek iránt vannak pásztoraink, kiktől Isten’ igéjét vesszük, s kik egyházi szabályokat rendeltek.”

Hátra van még, hogy a’ jezuitákról, ‘s a’ romai pápákról, mint kik ellen leginkább és legkeserűbb vádakra szoktak a’ gáncsoskodók fakadni, egy-két megjegyzést tegyek; mert hallom, és majdnem naponkint olvasom, hogy a’ jezuiták nagyravágyó, sőt még királyi méltóságra törekvő emberek is voltak, legrosszabb elveket követők, pártütésről, és más rút vétkekről meggyőzőitek; mi okért méltán is, és a’ legigazságosabban törültetének el. Mondják, hogy a’ pápák romlott erkölcsű emberek voltak, világi dolgokba avatkozók, kik az inquisitiót fölállíták, ‘s mindekkoráig a’ tiltott könyvek’ lajstromát adják ki. – A’ jezuitákról az egyet mondom, és mindig mondandóm, hogy ők nemes törekvéseik által a’ legszebb gyümölcsöket hozták, ‘s eltörültetésök után is halhatlan emléket, és számtalanok’ szíveiben örök tiszteletet ‘s utánuki vágyat hagynak hátra. Nem említem, hogy magában édes hazánkban is a’ jézus-társaságra bízott intézetekből 157 év alatt olly férfiak keltek ki, kik tudományukkal, erényes-

ségükkel a' hazának díszére váltak, 's a' közügyre áldásosan hatottak; – mellőzöm Baco Ferencz, Grotius Hugo, Leibnitz, II. Fridrik, Voltaire, IV. Henrik, Bonald, Dallas és Haller, mindannyi, ez ügyben bizonynyal részrehajlásról épen nem gyanúd férfiagnak, a' jezuiták' érdemei-, 's erényeikről dicséreteit, magasztalásait, bizonyítványait; csak Kern, göttingai professornak szintolly részrehajlatlan, mint jeles tanutételét hozom föl: „Kik jelenkorunkban, kérdi ő, a' jezuiták' ellenségei? Azok, kik őket nem ismerik, vagy atheusok, philanthropok, jacobinusok. 1773-ban XIV. Kelemen eltörülte a jezuitákat, 's 1793-ban Francziaország' egy királya lefejeztetett; a' jezuiták kétszázad' folyta alatt Párisban, a' clermonti collegiumban, a' franczia nemesség' választottait religioban, tudományokban, ás hazaszeretben oktatták; kevés esztendőre eltörlesztésök után, ugyanezen collegium Robespierreket, Camille Desmoulinsokat, Tallieneket, Noeleket, Fréronokat, Choniereket, és más népizgatókat okáda ki méhéből.” Valóban sokat mondott, de igazat szólott. A' legnagyobb fájdalomérzet toltul szívemre, midőn a' jezuiták' eltörültetésére írt alagýában ezeket olvasám:

Cuius in exitium solers armavit avenus,
 'Quidquid ei totó miitat orbe mali.
 Venales pretio linguae, mordacia scripta,
 Confictique motus, livor, opumque sitis;
 Agmine nos facto circumfremuere; nec usquam
 Cura laborantes ulla levare fuit.
 Nil juvat ingenuis teneram fovisse iuventam
 Artibus et mores edocuisse bonos;

Tot claros genuisse viros, quos nescia mortis
 Innumeris loquitur fama voluminibus.
 Tinxisse extrernas sudore et sanquine terras.

Niliuvat. Exigimurlaribus, disjungimur, atque
 Fraternali inviti solvimur officio.
 Proh! tantum potuit vis coniurata malorum!
 Tantum hominum caecae pectora noctis habent!
 Posteritas, quae non odio, nee amore feretur,
 Pensabitque mei gesta sodalitiis,
 Caetum hominum talem, dicit, nee prisca tulere,
 Nee conata licet secla futura ferent.

Az ellenük támasztott vádakát illetőleg Leibnitzzel tartok, ki róluk ekkép nyilatkozik: meg vagyok győződve, hogy igen sokszor összetiporják jó híroket, és vélemények költetnek rajok, mellyek soha eszök' ágába sem jutottak; és egy részben II. Fridrikkel, kinek szavai felőlük: a' mi engemet illet, noha makacs eretnek vagyok, kedves tisztemnek tartom a' jezuítákat jövőre is megtartani, 's nem nagyobbítani keserveiket; meg fogják még valaha bálni a' francziák is a' jezuíták' eltörlesztését, 's az ifjúság' nevelése mindjárt az első években megérezendi hiányukat. Vagy talán vétkül tulajdonítandó nekem, hogy e' tudós férfiak' társaságát el nem űzöm magamtól, mivel néhányan közülök (ha igaz) vétkeztek, kiket ők 200 mérföldre eltávolitnak? A' törvények csak a' vétkeket sújtják, rosszalják pedig ama' kegyetlen vak dühösséget, melly bosszújának az ártatlanokat és bünösöket egyaránt föláldozza. — Nem kétlem, élénk emlékezetben áll még előttetek t. H. mindaz, mit *e* helyről a' múlt év' elején a' bölcsészeti kar' dékánja, érdekest és méltán ismétlendőt mon-

dott; miképen Alba gróf, más névvel Aranda, Spanyolország' első ministere, arany és ezüst pénzeket veretett illy fölirattal: Plantics Paraguai' 1-ső királya, meilyeket aztán Europa' minden udvarainak megküldött, 's mindenütt elterjesztett; és hogy végre halála előtt megsiratva tettét, törvényes tanuk előtt megvallotta, mikép az ő intézkedése alatt saját várában verettek ama' bizonyos pénzek, 's hogy ő vala szerzője a' jezuíták' neve alatt kiadott könyvnek is VI. Ferdinand spanyol király ellen, mintha ez és utódai nem volnának a' trón' törvényes örökösei. Egy, a' jezuíták' ártatlanságát, ellenben ellenségeik' kajánságát világosan bebizonyító más adatra csak nem rég akadtam e' című munkában: Abhandlung der Berliner Akademie der Wissenschaften, vom Jahre 1838, gedruckt im Jahre 1840 in der königl. Akademie der Wissenschaften;' mellyben olvasom, hogy Olfers protestáns, a' porosz akadémia' tagja, hosszabb ideig Portugáliában tartózkodván, 's a' jezuíták' ellen, kik 1758-ban királygyilkossági merényletről hazugon vádoltattak, megindított pör actáit szorgalmasan átolvastván, a' jezuítákat ártatlanoknak nyilatkoztatja, 's az egészet Pombal minister' gaz áskálódásának tulajdonítja, ki később, a' jezuíták' eltöröltetése után, 1779-ben sok csalás- és gaz tényekről meggyőzötve, királyi határozat' következtében hivatalától elmozdított, 's a' nemesis' büntető karától utóléretett; Ezek így lévén, nem lehet többé kétség az iránt, mit Dallas protestáns if, és oklevelekből megmutat, hogy a' jezuíták' ellenei Spanyolországban, úgy szinte másutt is, a' jezuíták' neve alatt irományokat koholtak, mellyek királygyilkossági tervet foglalának magukban, 's ezeket kolostoraikban el-

hintették, írásaik közé keverték, ezután pedig a' kidolgozott terv szerint rajok törvén 's irataikat kikutatván, nagy örömmel fölléptek a' gyalázatos vádirattal, 's azt mindenütt elterjesztették. – A' veszélyes elvekre nézve, melyekről vádoltatnak, jól megjegyzi az emiittett Dallas: hogy egy Mariana, Santarel, Marez, Busenbaum' elvei, nem elvei az egész szerzetnek. Azon kérdést illetőleg pedig: valljon szabad-e a' zsarnok' meggyilkolása? meíy már jóval a jezuíták előtt, a' 15-dik században támasztott, 's a' constanzi zsinatban kárhozható lón, e' kérdést illetőleg megjegyzi ugyanazon Dallas, hogy a jezuíták közül csak tizenketten értekeztek róla, 's ezek közül, csak az egyetlen Mariana felelt rá igennel. Tehát egy annyi ezerek közül! És mégis általán valamennyien vádoltatnak ez állításról! Ennyire mehet a' rágalom! És ámbátor ezerszer megczáfolva, vannak még napjainkban is, kik azt untalan megújítják! De jól jegyzi meg Dallas, hogy: épen ők, kik olly nagy kedvöket lelik a' jezuítáknak e' miatti rágalalmazásában, szívesen megölnének nem csak valamennyi zsarnokot, de minden, még legigazságosabb, 's jámborabb királyokat is.

A' pápákat illetőleg, dióhéjba foglalandom észrevételeimet. *Nem* lehet társaság, de egyetlen család sem kormány nélkül. Megkívánja ezt a' fegyelem, a' rend, a' társaság' célja. Főnök nélkül, kiváltkép illy roppant kiterjedésű testületben egység, főleg állandó, 's annyi századok' folytán fönmaradandó egység nem sis gondolható. Ezen egységet, mellyaei az egyházban szükséges voltát maguk a' protestansok is, legalább sok ideig elismerek, és zsinataik, symbolumaik, szer-

tartási intézvényeik, 's egyéb módok által fölállítani 's föntartani igyekeztenek, – ezt a' catholicusok Krisztus' rendelete szerint a' pápaság által tartják fön. – Hogy voltak, fájdalom! a' pápák között is, kik magas állásuk-és szent tisztökről megfélelkezének, nem akarjuk tagadni; de mi következik ebből? Nem más, mint csupán az, hogy a' pápák, minden méltóságuk, és tekintélyük mellett is emberek maradtak, természeteknél fogva gyarlók. Van azonban itt is valami, mi kétségkívül nem történt Isten' különös gondviselése nélkül, 's mi bizonynyal a' szent-szék' minden hü tisztelőjét örvendetesen megvigasztalandja. Davisson, egy valóban dühös ellensége a' catholicusoknak, ki fáradatlan szorgalommal összekeresett mindent, hogy a' romai főpapokról a' legbotránkoztatóbb képet adhassa, 258 pápa közül, kik sz. Pétertől a' mostani szentséges pápáig, XVI. Gergelyig 18 évszázad' hosszú során a' romai széket elfoglalak, névszerint csak 28-at bírt vádakkal terhelni; 's ezekből is az utolsó hetet csak azért festette olly feketére, mivel a' protestantizmusnak nem kedveztek; így tehát kétszáz és huszonkettő feddhetetlenül áll közöttük! Megjegyzendő még, hogy ama' 28 is, a' 10 századtól kezdve, leginkább világi fejedelmek és uralkodók által, többnyire pártoskodás' következtében emeltetett sz. Péter' székére; a' 10. századtól kezdve mondom; mert, hogy a' 9-ik századig a' romai pápák megannyi szentek, 's ugyanannyi ékei voltak a' r. kath. egyháznak, azt a' kaján rágalom sem képes kétségbe vonni. 'S így, összevetve' a' számokat, valamint 11 apostol között találkozott egy Judás, úgy körülbelül 12 pápa közt van egy méltatlan; – nehogy tudnillik, a' to-

dós Bellarmin' megjegyzése szerint, azt gondolhassuk, miszerint e' szék egyedül a' romai főpapok' feddhetetlen élete 's minden időbeni szent erkölcsök miatt áll a fön olly sokáig, megengedte végre az isten, hogy egyszer néhány kevésbé jó pápák foglalják el e' széket. Nincs tehát ok, miért olly annyira fáradszanak ellenségeink néhány pápa' bűnlajstromának összeszerkesztésén; mert mi magunk is elismerjük és megvalljuk, hogy emberi gyarlóság a' pápaság' történetében is mutatkozott; de ez által a' szent-szék' dicsősége épen nem fogy; sőt inkább nagyobbodva, és szilárdabb alapon nyugodva jelenik meg előttünk; mert ebből látjuk, hogy nem emberi ítéleten, okosságon, erőn áll a' romai pápaság; hanem mivel e' szikla az Úrtól akkép szilárdított meg, úgy alapított isteni kéz által, az angyalok' örökösége által akkép védettet, és Isten' különös gondviselésétől úgy oltalmaztatott, miszerint a' pokol' kapui rajta semmikép erőt nem vehetnek; akár a' zarnokok' üldözése, akár az eretnekek' fondorkodása, akár a' hitszakadók' dühössége emelkedjék is föl ellene.

De az sem rovathatik föl vétkül a' pápáknak, hogy világi ügyekbe avatkozzanak, ha a' körkörülményeket veszszük szemügyre. Mert lehetnek bizonyos tények jelen korunkban méltán megfeddendők, mellyek azonban más időkben, a' dolgok' más helyzetében helyeslendők és áldásosak valának a' közjóra. Már az apostolok' korában szokás volt a' püspököket birokul választani. Mint-hogy tudnillik már sz. Pál megfeddte a' korinthusiakhoz írt levelében híveit, hogy bajaikat nem saját hitsorsosaik előtt végzik, hanem inkább pogány birok elébe viszik, történt, hogy a' hívek világi ügyeiket az egy-

házban különben is legnagyobb tekintéllyel bíró püspökökre bíznák elintézés végett; melly szokás, az első keresztények által behozatva, 's nagy Constantin által törvényesen is megerősítve, idő' multával közönségesb lön. Minthogy pedig a' pápák a' keresztény religio' kezdetétől fogva mind tiszteletre, mind hatalomra nézve első helyet foglalának a' püspökök között, mi vala természetesb, mint hogy a' keresztények, maguk a' fejedelmek is, hozzájuk folyamodtak, úgy mint hitök' első tanítóihoz? 'S a' bizodalomnál fogva, mellyel irántuk viseltettek, mi vala következetesb, mint hogy kétségeikben, viszályaikban, főpásztoraik' tanácsát 's ítéletét kikérték, határozataikat tisztelettel fogadták, 's ezeknek mindenben engedelmeskedtek? E' szempontból kell megítélni a' római pápáknak a' világi dolgokbai avatkozását. Az e' nemű befolyást Leibnitz, Dippolt, Cobbet, Herder, Hurter, 's a' németek' Tacitusa Müller János olly üdvösnek, sőt szükségesnek vallják, miszerint nem kételkednének egyedül e' befolyásnak tulajdonítani, hogy Europa a' hunnok, arabok, tatárok, törökök, és más barbár népek' rombolásai által egészen el nem pusztula. És méltán; mert mellőzve más tartományokat, csak hazánkat illetőleg is, elhallgatván a' régibb idöket, tagadhatatlan, hogy hazánk Roma' áldásait nagy mértékben érezte. Közel két századig török bilincsekben sínylödött hazánk, 's csak I. Leopold' dicső uralkodása alatt szabadult föl a' félhold' igája alól. Ez örvendetes eseményre sokat, sőt legtöbbet tőnek a' pápák segélyeikkel, tanácsaikkal. 1789-ben német hírlapok közlék a' pápai segélypénzek' lajstromát, melly szerint V. Piustól XI. Kelemenig, azaz 1566-1700

harminczkét milliót adtak a' pápák királyainknak a' török háborúra; valóban roppant összeg, főleg az akkori idők' pénzsűkét tekintetbe vévén! Ennél fogva nem csuda, hogy Denhof Casimir a' lengyelországi király' rendkívüli követe, Bécsnek 1683-ban a' török ostromtöli megmentése után, a' törököktől elvett zászlót XI. Incze pápának (Odescalchi családból) átnyújtván, illy szavakkal szólítá meg: Győztetek, győztetek mind a' ketten! Szentséged imádságai- 's roppant pénzsegélyeivel; a' király karddal, 's a' királyi vér' veszélyeztetésével, íme tehát, fogadja kegyesen szentséges atya! pápasága' örök díszjelét, 's rajta, mint szentséged' kegyesége, 's a' győzhetlen király' bajnokerénye által nyertem, sok időig gyönyörködjék.' Nincs is ok VIII. Bonifác ellen indulatoskodni, hogy az Robert Károlyt, mint néhányan állítják, a' magyaroknak erőszakosan rajok tolta; mert milly szándékkal volt Bonifác, kitetszik ostiai Miklós követének adott utasításából, tudnilik nem egyéb, mint tekintélyével, nem fegyverrel lecsillapítani a' viszályokat, 's az országnak, mellyet pártoskodások téptek szét, visszaadni a' békét. 'S nem döntenek-e el gyakran jelenleg is az országok' sorsa külhatalmasságok' közbejötté által? íme a' hamvaiból új életre kelt Görögországnak Ottót, a' Hollandtól elvált Belgiumnak Leopoldot adák királyul a' londoni egyezkedések, és nem volt, ki London' ezen eljárását rosszalotta volna. Miért tulajdonítanak tehát ugyanazon tényt vétkül az egykoron hatalmas Romának? Ezen elvből indulának ki a' pápák is, kik jobbnak láták hathatósabban védeni Károly' ügyét, mint folytonos belháboruk 's végveszélyt hozandó viszályok által a' polgári

vér' kiontását hanyagon elnézni. 'S ezen imígy elvileg dicséretes beavatkozást bőségesen igazolták áldásos következményei; mert a' pápai kegyenczet vetélytársai' ellenében jelesebb tulajdonok is ajánlák, és ő az országnak sarjadékot ada, ki alatt hazánk a' dicsőség' 's boldogság' legmagasb fokára emelkedett. – Mit kelljen tartani a' várnai ütközetről, mellynek gyászeredményét néhányan IV. Ödönnek róják föl, az a' Religio és Nevelésiben nem rég terjedelmesen 's alaposan meg volt hányva; legyen itt elegendő megemlíteni, hogy maga Péczely sem vádolja ez iránt a' pápát, minthogy a' magyarok a' szegedi békekötés után harmad napra szegék meg az adott szót, melly rövid idő, tudnillik három nap' lefolyta alatt a' dologról nem tudósíttathatók a' pápa, sem tőle az iránt válasz nem érkezhett.

Mi tovább az inquisitiot illeti, való, hogy szörnyűségek hallánk róla bizonyos Íróktól, főleg röpiratokban, regéltetni: mik azonban az igazság és kritica' ítélőszéke előtt nagyításoknak, 's többnyire rágalmaknak találhatnak. Annyi azonban sok tekintélyes és közülök nagy számú protestáns írók', mint egy Stäudlin, Hase, Hurter, Spittler, Luden és mások' bizonyosságai szerint is bizonyos, hogy az inquisitio eleinte nem a' pápák' helyeslésével hozatott be, 's csak akkor engedtetett meg III. Inczétől, midőn az albigaiak a' pápai követet, ki kegyelmet 's békét hirdetni jött hozzájok, megölték; hogy tovább az inquisitio nem az egyház, hanem a' polgári hatóság' törvényszéke volt, a' legigazságosabban fölállítva az albigaiak, valdoiak, vicklefíták, és hussíták ellen; kik tanokat terjesztettek, nem csak az egyház, de az álladalomra nézve is végveszélyt hozandókat, 's

minden polgári institutiót halomra döntendőket; (például: hogy halálos bűn által elvesztetik a' polgári hatalom is;) mi oká lón, hogy az efféle eretnekekre, mint a' közbéke és fend' földülőira, halál-ítéletet szabtak, nem ugyanaz egyházi, hanem a' birodalmiul. Fridrik császár által hozott)törvények. Hogy később az inquisitio eredetétől annyira elfajult, hogy a' polgári hatóságtól political célokra használtatott, azt ismét nem lehet az egyháznak vétkül tulajdonítani; mert a' visszaélésekben nem csak nem részesült az egyház, hanem inkább mindig hangosan fölszólalt ellenök. A' történet tanúja, mennyire szegültek ellene a' németországi püspökök, midőn a' marburgi Conrad inquisitori hivatalával visszaélt; mennyire igyekeztek a' pápák véget vetni a' visszaéléseknek, mellyek Spanyolországban becsúsztanak; valamint az is tagadhatatlan, hogy az inquisitio Romában soha sem ölte magára spanyol alakot.

Ha valaki vádul hozza föl, hogy Romában a' pápák' fölügyelése alatt a' tiltott könyvek' lajstroma szerkesztetik, emlékezzék meg, hogy Pythagoras Athénéből száműzetett, 's irományai tűzre vették, mivel az istenek' létét kétségbe vonta; emlékezzék meg, hogy Livius szerint a' romaiaknál hatalma volt a' főpapnak megvizsgálni a' könyveket, 's a' veszedelmeseket megégetni; hogy Ovidius' szerelmi könyve Augustus által megtiltatott, 's ő maga száműzetett. És végre, ki nem tudja, mit tőn Luther és Calvin; kik a' gondolkozás' fölszabadítóinak mondatnak: hogy amaz az egyházi jogot, emez pedig Servet' iratait megégette. 'S nem Luther volt-e, ki Juvenalis, Martialis, Catullus' mun-

káit az iskolákból kiküszöbölni parancsolta, hogy az ifjúság általuk erkölceiben kárt ne valljon? A' könyv-olvasásra nézve örökre nevezetesek sz. Bernard' szavai: vannak, úgy mond, kik tudni vágnak, csak azért, hogy tudjanak, és ez kíváncsiság; vannak, kik tudni vágnak, hogy tudományukat eladják, és ez csúf kereskedés; vannak, kik tudni vágnak, hogy maguk tudassanak, és ez hiúság; de vannak, kik tudni vágnak, hogy épüljenek maguk – és építsenek másokat, és ez okosság. E' szavakhoz én még ezeket csatolnám: vannak, kik tudni vágnak, hogy trónokat és oltárokat földüljanak, hogy a' viszály' vérszövétnekével fölgyútsák a' köznyugalmat, fölizgassák a' népeket, hogy a' közbéke' romjain maguk fölemelkedhessenek, és ez kegyetlenség.

Azoknak, kik a' kath. országokbani forrongásokra 's mozgalmakra hivatkoznak, volna sok, mit felelhetnék; azonban, úgy hiszem, elegendő azon egyet megemlíteni, hogy Voltaire és Mirabeau már rég megvallottak, mikép a' zavarok és lázadások' támasztására kerülhetlenül szükséges, hogy mindenek előtt a' catholicismus, mint legerősebb, és hatályosabb gát, lerontassék.

A' többi vádakkal, mellyek Krisztus' egyháza ellen fölhozatni szoktak, föl hagyok; csak arra vagyok még bátor benneteket figyelmeztetni, hogy a' tizenkilencedik század gördül immár le ezen egyház' alapittatása óta; melly idő' folyta alatt a' történet följegyezvén ezen isteni intézet' viszontagságait, számtalan kül- és belsanyargatásokat jegyzett föl; de szintannyi diadalmakat. Áll ő, mint rendíthetetlen kőszál a' tenger' közepében. Hullámok csapdossák tövét, de ingadozásba hozni nem

képesek, 's megtöretve zuhannak vissza a' mélységbe. Áll mozdulatlanul, 's mint sz. Ágoston mondja, látja a' fellegetet maga fölött elviharzani, látja közelíteni a' habok' tolongásait, és elzúgni a' hullámokat; látja, hány eretnokség veszett már ki. Erősen áll, mint mondja aranyszájú szent János, a' legdühösebb üldözések közt is. Hányatik e' hajó, de le nem merül soha; mert, szent Hilarius' szavai szerint, természete, hogy akkor győzzön, midőn ostromoltatik, akkor értessék meg, midőn kárhoztattatik, akkor gyarapodjék, midőn elhagyatik. Mikhez hozzá lehet adni, hogy csupán attól fél, ha nem ismertetik. Nekem legalább, megvallom, midőn többeket a' religio- 's egyháztól szólani hallok, gyakran eszembejutnak Newton' ama' szavai Halleyhez: örömmel hallgatlak, midőn a' csillagásatról, vagy egyéb mathematicai tudományokról szólasz, mivel ezeket tanultad, és érted; de ne beszélj a' keresztény religioról, mert ezt se' nem tanultad, se' nem érted.

De befejezem már beszédemet; és végezetül nincs egyebet mit mondanom, mint nektek, t. H. szívességetek- és türelmetekért legnagyobb hálámat kijelentenem. Beneteket pedig, jeles ifjak, hazánk' édes reményei, nem csak intelk, de kérve kérlek, hogy, a' miket imént hallottatok, mívelődéstekre, 's hasznatokra fordítsátok; mert kimondhatatlan nagy segítségetek-, és díszetekre válandanak azok egykor, ha majd véretek' nemessége, 's ére nyetek a' közügy' kormányára szólítand. Kövessétek a' francia ifjúságot, mellynél immár a' divat ellen vétkeznék, 's a' megvetés' tárgya lenne, ki vagy magán-

helyeken, vagy nyilvánosan a' religioi dolgokból gúnyt űzni merészelné. Még most azon korszakban vagytok, mikor az elme minden iránt fogékonyabb szokott lenni; ne hagyjátok magatokat elcsábíttatni azok' beszédei által, kik legújabb időkben mindenek előtt a' religiot, 's annak szolgálait megvetni tanítják, ezután a' fejedelmeket és tisztviselőiket gyűlöletesíteni törekednek, 's végre a' népet az emberiség' jogainak ürügye alatt a' törvények iránti engedelmesség alól kivonni, 's mintha a' legmíveletlenebb is mindent értene, azt a' legfontosabb ügyekbeni ítélelhozásra is főlszólítani szokták; 's hogy annál könnyebben czélt érjenek, az ifjúságot igyeksenek megvesztegetni, 's veletek, eszközök gyanánt, csúfosan visszaélnék. Ezek' csábbeszédeitől, saját üdvetekre kérlek benneteket, óvakodjatok. így megszerzenditek magatoknak azon kincseket, mellyeket sem a' tolvajok el nem lophatnak, sem tűz föl nem emészthet, sem a' hullámok' árja el nem nyelhet, 's benneteket elvezetendnek azon jóhoz, mellyben minden foglaltatik. Mi, kiket Isten' gondviselése, 's a' legjobb fejedelembölcsesége ezen magas állásra helyezze, mindannyian, a' tudományok' mindegyik szakában, minden erőnkből oda törekedendünk, hogy midőn az ész hasznos és szükséges ismeretekkel világosul, szíveitekben a' vallásosság, és Isten iránti tisztelet, és ezekkel a' kötelesség' szent érzetének üdvmagvai is megfogamzzanak. És ezt méltán; mert, ha a' csábítók utón- útfélen minden alkalmat megragadnak, miszerint a' tévtan' konkolyával a' jó vetést elfojtsák; nem lesz-e kötelességek a' tanítónak, kikre a' király és a' hon szeretete' legkedvesb zálo-

gait bízta, foglalkozzanak a' tudomány' bármelnyik ágával, hogy a' jót és hasznosat mindenütt kiemeljék, és ösvényt; nyissanak előttetek, mellyen, kerülve a tévet és bűnt, magas hivatástokra bizton eljuthassatok? Mondám.